

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Sýren, Essi; Viitahuhta, Taneli

Title: Radioteorian alkuvaiheita Weimarin tasavallasta sodan ajan Yhdysvaltoihin : Bertolt Brecht ja Theodor Adorno

Year: 2018

Version: Published version

Copyright: © 2018 Eurooppalaisen filosofian seura ry

Rights: In Copyright

Rights url: <http://rightsstatements.org/page/InC/1.0/?language=en>

Please cite the original version:

Sýren, E., & Viitahuhta, T. (2018). Radioteorian alkuvaiheita Weimarin tasavallasta sodan ajan Yhdysvaltoihin : Bertolt Brecht ja Theodor Adorno. *Niin & näin*, 25(4), 58-59.
<https://netn.fi/node/7777>

ESSI SYRÉN & TANELI VIITAHUHTA

Radioteorian alkuvaiheita Weimarin tasavallasta sodan ajan Yhdysvaltoihin – Bertolt Brecht ja Theodor Adorno

Teknologian kehitys 1800- ja 1900-luvun taitteessa muutti monin tavoin eurooppalaista kulttuuria. Radion toimintaperiaate keksittiin jo 1800-luvun lopulla, mutta laajamuotoisemmat radiolähetykset alkoivat vasta 1920-luvulla. Weimarin tasavallassa ne alkoivat vuonna 1923. Toisin kuin esimerkiksi Yhdysvalloissa, Saksassa radio oli valtiollinen instituutio. Weimarin tasavallan radiotoiminta erosi kuitenkin BBC:n kaltaisesta keskitetystä mallista, sillä radiot toimivat alueellisesti. Vuonna 1931 perustettiin koko maan kattava *Deutsche Welle*, mikä antoi kuuntelijoille mahdollisuuden tutustua vähintään kahden radiokanavan ohjelmistoon.

Yksi varhaisista radioteoreetikoista oli saksalainen näytelmäkirjailija ja ohjaaja Bertolt Brecht (1898–1956). Hän suhtautui radioon penseästi. Kriittinen suhtautuminen näkyy myös lyhyessä artikkelissa ”Radio – esihistoriallinen keksintö?”, jonka Brecht kirjoitti vuonna 1927, kun radio oli toiminut muutaman vuoden Saksassa. Hän kritisoi tekstissään erityisesti radion porvarillista luonnetta ja heikkoa sisältöä. Kriitikki johtuu osittain Weimarin tasavallan radioinstituution keskiluokkaisuudesta. Suurin osa radion kuuntelijoista oli hyvin toimeentulevia, sillä radiolähettimet olivat laman kurittamassa maassa melko kalliita suhteessa muuhun elintasoon. Myös sisällöt painoutuivat keskiluokkaiseen kulttuuriin. Suurin osa tarjonnasta oli musiikkia, joka koostui parhaimpaan kuunteluajkaan illalla lähinnä klassisesta musiikista. Populaarimusiikkia soitettiin yleensä aamupäivällä ja keskiyön jälkeen. Uutiset kattoivat noin 15 % ohjelma-ajasta ja luennot 10 %. Osa tarjonnasta oli suunnattu tietyille kohderyhmille kuten kotiäideille tai lapsille. Weimarin tasavallassa radiolla oli siis voimakas kansansivistyksellinen painotus.

Brecht kritisoi porvariston tapaa keskittyä radion mahdollisuuksiin sisältöjen sijaan. Toisaalta radion potentiaali kiinnosti myös häntä itseään. Artikkelissa ”Vorschläge für den Intendanten des Rundfunks” (”Ehdotuksia radion intendentille”) Brecht hahmottelee uudenlaista ohjelmasisältöä. Hän ehdottaa yksitoikkoisten monologiin tilalle nykyradiota muistuttavia asiantuntijajahaastatteluja sekä suoria lähetyksiä poliittisista tapahtumista kuten valtiopäiviltä. Brecht pohti radion mahdollisuuksia myös radiota varten suunnitellussa opetusnäytelmässään *Ozeanflug* (suom. *Valtamerilento*, 1929), jonka tarkoitus oli aktivoida kuulijoita ja rohkaista vastarintaan.

Nykyään Brecht tunnetaan ennen kaikkea teatterintekijänä ja hänen kirjoituksistaan ovat jääneet elämään etenkin teatteriteoreettiset ja -pedagogiset tekstit. Brecht oli kuitenkin merkittävä radion varhaisvuosien aikalaiskriitikko, vaikka radion osuus hänen taiteellisessa ja teoreettisessa tuotannossaan on hyvin pieni. Brechtin radiota käsittelevät tekstit ajoittuvat lähinnä sotien väliseen aikaan. Saksanjuutalainen filosofi Theodor W. Adorno (1903–1969) pohti radion mahdollisuuksia vain hieman myöhemmin, mutta täysin toisessa tilanteessa.

Paettuun kansallissosialistien valtaannousua Adorno asettui New Yorkiin vuosiksi 1938–1941. Tänä aikana hän osallistui Institute for Social Researchin myötävaikutuksella laajaan Rockefeller-säätiön rahoittamaan radionkuuntelututkimukseen, jota johti itävaltalainen emigrantti Paul Lazarsfeld (1901–1976). Tämän Princeton Radio Projectin oli määrä selvittää, miten ihmiset kokevat maanlaajuiset radiolähetykset. Kysymys oli ajan-kohtainen: radiovastaanottimien omistavien yhdysvaltalaisen kotitalouksien määrä oli kasvanut vuodesta 1922 vuoteen 1939 kymmenestä tuhannesta 27 miljoonaan.

Projektiin musiikilliseksi asiantuntijaksi palkattu Adorno näki musiikin teknologisoitumisen yhteiskunnallisesti tärkeänä ja esteettisestikin avantgardeen vertautuvana ilmiönä, johon kritiikin tulee tarttua. Hän ei kuitenkaan luottanut empiiriseen tutkimusmenetelmään, mikäli sen tuottamia tietoja ei alistettu filosofiselle reflektiolle.

Näitä ajatuksia Adorno oli käsitellyt jo vuonna 1929 *Anbruch*-musiikkilehdessä julkaisemassaan toimituksellisessa linjauksessa. Hänen mukaansa kevyt musiikki (schlager ja jazz), joka on oleellisesti teknologisesti ”valmistettu” toistettavaksi ja levitettäväksi, puhuu kitschin kielellä samasta ilmiöstä kuin vakavan musiikin sosiaalinen ja taiteellinen eristyneisyys. Molemmat on Adornon mukaan pelastettava tulkinnalla. Taidemusiikin rappio, jota Adorno analysoi esimerkiksi kirjassaan *Philosophie der neuen Musik*, kertoo sisäisessä kehityksessään (myöhäisromantiikasta 12-säveljärjestelmään ja uuteen tonaaliseen eklektismiin) porvariston omimman taide- muodon, musiikin, hajoamisesta sosiaalisena muotona. Toisin sanoen kitsch ja taidemusiikki reagoivat omilla tavoillaan kapitalismin varhaisen, individualistisen aikakauden päättymiseen ja myöhäiskapitalismin, ulkopuolettoman itsen alistamisen epookin, alkamiseen. Näin ollen Adorno pyrkii tarkastelemaan kertakäyttöisen pop-hitin sanoituksia tai vanhoillis-oikeistolaisen radio-demagogi Martin Luther Thomasin äänensävyjen spektriä samalla periaatteellisella tarkkuudella, jolla hän analysoi Anton Webernin dodekafonisen myöhäistyön rivitekniiikkaa. Sille, joka tahtoo kuulla, musiikki puhuu suoraan elämästä kapitalismissa, siihen hukkuvista kampaailuista ja vapauden mahdollisuudesta.

Adornon kokemuksiin pitkän nousukauden alkuaskeleita ottavasta amerikkalaisesta kulutusyhteiskunnasta sekoittuu henkilökohtainen menetyksen pohjavire, joka kiteytyy Walter Benjaminin kanssa käydyn politiikkaa ja estetiikkaa koskevan ajatustenvaihdon katkeamiseen. Euroopasta Yhdysvaltoihin pyrkinyt Benjamin ei onnistunut ylittämään rajaa, ja hän kuoli morfiinin yliannostukseen espanjalaisessa Portboun pikkukaupungissa syksyllä 1940. Adornolle Princeton Radio Project tarjosi mahdollisuuden jatkaa keskeytynyttä keskustelua aineistopohjaisena argumentointina, ja hänen radiokirjoituksensa ovatkin eräänlainen sarja vastauksia Benjaminin esseelle ”Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella” (1935, suom. 1989). Benjaminin historiallisesti ankkuroima teoria, jonka mukaan kapitalismissa ja kehityneessä teknologiassa itää vallankumouksellinen siemen, toimii johtolankana Adornon tutkimuksille siitä, miksi siemen ei idä – ja miksi Adornon mukaan se ei monopolikapitalismin maaperässä voikaan itää.

Ohessa julkaistava katkelma Adornon kirjoituksesta ”Radio Physiognomies” (tutkielma radion ”kasvonpiirteistä”) on ensisijaisesti selvitys radioäänestä aistittavana ilmiönä, sen ajallisista ja tilallisista erityispiirteistä. Toissijaisesti teksti selvittää musiikillisen kokemuksen muutosta radion teknologisen välityksen seurauksena. Adornon termit ”kuvaluonne” ja ”ääniraita” ovat keinoja käsitteellistää radioäänänen erityisyys, mutta kysymys, joka

asettaa koko tutkimuksen suunnan, koskee aistimisen yhteiskunnallis-teknologisia edellytyksiä tai *aistisen alustusta*. Tämä on täsmällisesti se kiinnekohta, jossa esteetiikka ja politiikka kohtaavat.

Aikanaan Adornon käsikirjoitus jäi vaille julkaisijaa, ja se ilmestyi vasta 2000-luvulla nimellä *Current of Music* (2006). Se on ylipitkä ja poukkoileva tekstikokoelma, joka on kuitenkin kiinnostava ainakin kahdesta näkökulmasta. Ensinnäkin vaikka Adornon assistentti George Simpson ilmeisesti auttoi kirjoittajaa *Current of Musicin* viimeistelyssä, Adorno kirjoittaa tässä kielellä, jota koko maailma nykyään harjoittelee, nimittäin englanniksi. Hänen yleensä käyttämä saksa on poikkeuksellisen kimuranttia, minkä johdosta Adornon nykylukijat käyttävät pääasiallisesti käännöksiä. Tämä tekee alun perin saksankielisten kirjoitusten ymmärtämisestä vaikeaa, sillä usein selkeys on peräisin yhtä lailla kääntäjän kuin Adornon kynästä. Toiseksi *Current of Musicissa* Adorno ainakin pyrkii selkeään ja argumentatiiviseen esitykseen. Ehkä siksi hänen ilmaisunsa on vähemmän systemaattista kuin myöhemmissä teksteissä. Käsikirjoitus ei ole hiottu, se on keskeneräinen, mutta siinä on myös läsnä Adornon tapa leikkiä kielellä ja vääntää sitä solmuille.

Current of Music tarkoittaa ilman muuta musiikin sähköistymistä (*electric current*) sekä sen nykyaikaa (*current* merkityksessä *contemporary*), mutta myös virtaa (*current*) Herakleitoksen mielessä. Ehkä juuri sähköisenä, ubiikkiin päivänpolttavuuteensa kahlittuna, radiomusiikin virta ei Adornon mukaan ollut vapaata vaan aina samaa, niin ettei siihen lopulta edes voi astua.

Kirjallisuus

- Adorno, Theodor, Zum 'Anbruch'. Teoksessa *Gesammelte Schriften. Band 19, Musikalische Schriften VI*. Toim. Rolf Tiedemann. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1984, 595–604.
- Adorno, Theodor, *Current of Music. Elements of a Radio Theory*. Toim. Robert Hullot-Kentor. Suhrkamp, Frankfurt am Main 2006, 173–200.
- Benjamin, Walter, Taideteos teknisen uusinnettavuutensa aikakaudella. Suom. Markku Koski. Teoksessa *Messiaanisen sirpaleita*. Toim. Markku Koski, Keijo Rahkonen & Esa Sironen. Tutkijaliitto, Helsinki 1989, 139–173.
- Brecht, Bertolt, Erläuterung zum ”Ozeanflug”. Teoksessa *Gesammelte Werke 18. Schriften zur Literatur und Kunst*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1967, 124–127.
- Brecht, Bertolt, Der Rundfunk als Kommunikationsapparat. Teoksessa *Gesammelte Werke 18. Schriften zur Literatur und Kunst*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1967, 127–134.
- Brecht, Bertolt, Radio – eine vorsintflutliche Erfindung? Teoksessa *Gesammelte Werke 18. Schriften zur Literatur und Kunst*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1967, 119–121.
- Brecht, Bertolt, Vorschläge für den Intendanten des Rundfunks. Teoksessa *Gesammelte Werke 18. Schriften zur Literatur und Kunst*. Suhrkamp, Frankfurt am Main 1967, 121–123.
- Hullot-Kentor, Robert, Second Salvage: Prolegomenon to a Reconstruction of 'Current of Music'. *Cultural Critique*, No. 60, 2005, 134–169.
- Ross, Corey, Cinema, Radio, and 'Mass Culture' in the Weimar Republic: Between Shared Experience and Social Division. Teoksessa *Weimar Culture Revisited*. Toim. John A. Williams. Palgrave Macmillan, New York 2011, 23–48.